

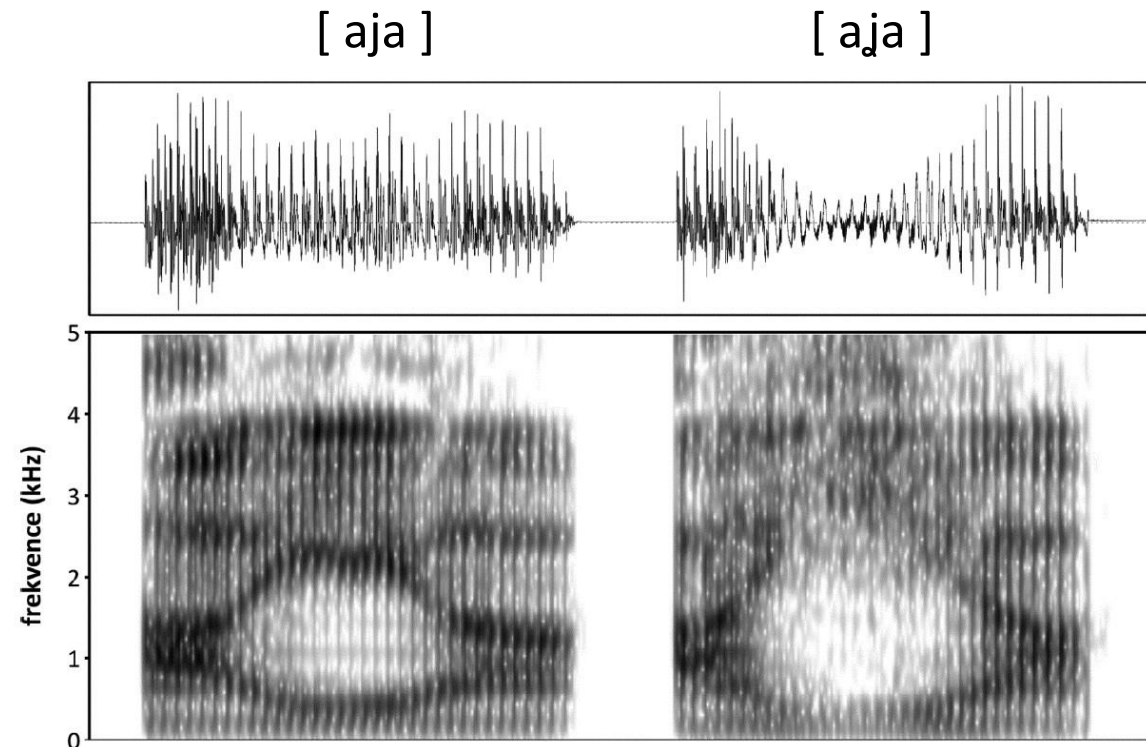
Základní předpoklady lingvistické analýzy

Unikátní jazykové projevy lze
rozdělit na posloupnost menších = proces **segmentace**
jednotek,
které se **opakují** = proces **zobecnění**

(dělení na určité úrovni skončí)

Segmentace řeči ve fonetice (viz Machač – Skarnitzl, *Fonetická segmentace hlásek*, 2010)

- Hledají se
 - 1) Vlastnosti, které lze chápat jako **signály hranic** určitých jednotek
např. ticho jako začátek exploziv; klesavá intonace jako konec vět
 - 2) Vlastnosti, které **jako celek** charakterizují určitou jednotku
např. stálá formantová struktura vokálů; melodický průběh věty
- Fonetické vlastnosti jsou gradientní, proto se hledají **vrcholové**, tj. nejzřetelnější fáze
- Mezi takovými fázemi se pak často **arbitrárně** stanovuje hranice
- Jaké zvukové jednotky ale hledat?
Zde rozhoduje kognitivní zpracování řeči, tedy de facto **fonologie**

Segmentace řeči ve fonologii

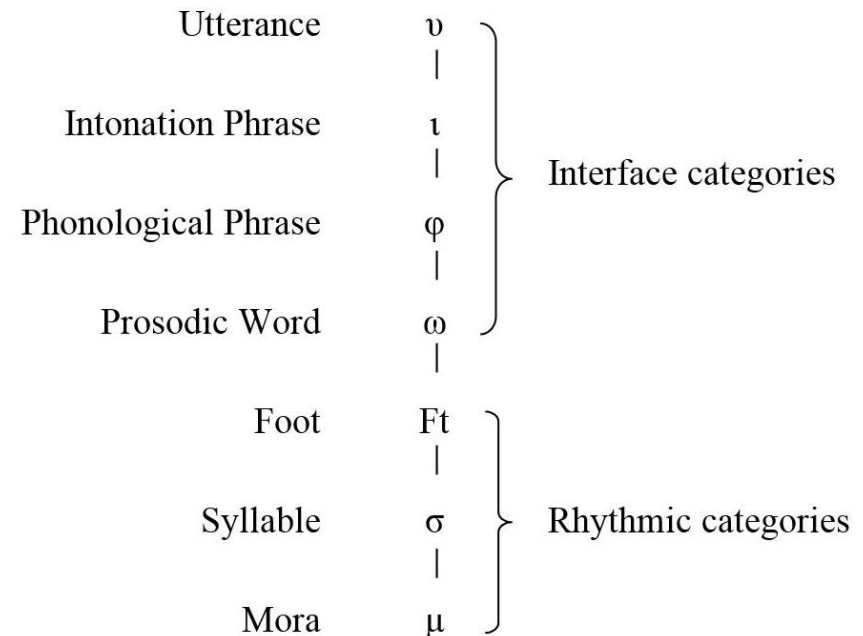
- Obvykle se vychází z fonetických popisů
- Zohledňují se však fonologické vlastnosti spíše než fyzikální vlastnosti řeči jako **funkce, distribuce, alternace, prediktabilitnost**

[ʔoko] *oko* × /oko/ (ráz není fonémem)

[p^hæk] *pack* × /pæk/ (aspirovanost není fonologickou vlastností)

- Předpokládá se **hierarchické** členění řeči
- Každá vydělená jednotka by měla být souborem unikátních zvukových vlastností

- promluva
- promluvový úsek
- přízvukový/mluvní takt
- fonologické slovo
- slabika
- segment (hláska/foném)

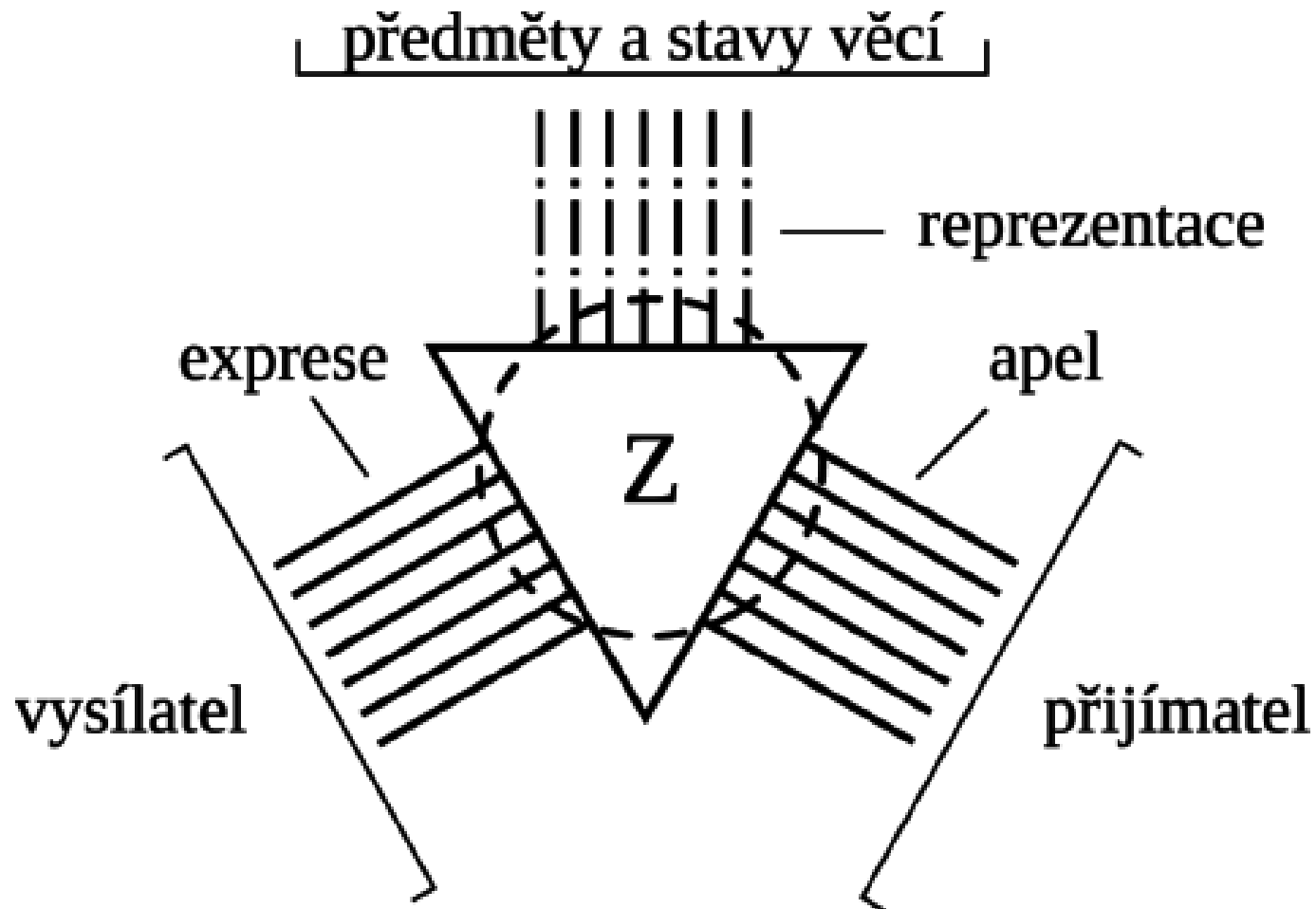
- Je **gramatické** (morfosyntaktické) členění řeči relevantní pro fonologii?
s Martinem /s + mar. tí. nem/ × /smar. tí. nem/

Neboli: nakolik je fonologie závislá na gramatice (morfosyntaxi)?

- Je **pravopisné** členění řeči relevantní pro fonologii?
Bydžov /bidžof/ × /bižof/ (dva nebo jeden segmenty?)

Základní užití (funkce) zvukových prvků

- Karl Bühler (1879–1963): Organon Model

Referenční/reprezentativní/sdělná funkce

- Zvukový prvek přispívá k identifikaci toho, co chce mluvčí sdělit posluchači, tj. k identifikace **obsahu** sdělení.
- Vztah mezi zvukem a sdělením je **konvenční** a nevyplývá kauzálně (příčinně) z přirozené podstaty člověka.

Konvenční	×	Kauzální/přirozený
<i>To bolí! / It hurts!</i>	×	[výkřik bolesti]
<i>Mám hlad. / I'm hungry.</i>	×	[kručení v břiše]
<i>Vaří se voda.</i>	×	[pískání konvice]

Zvukový prvek přispívá identifikaci sdělení:

1) Paradigmaticky

- Zvukový prvek odlišuje jiné výrazové prostředky, které by mohly být **místo něj** použity.

(a) *To je krásný pes!*
To je velký pes!
Puntá je krásný pes!

(b) [pɛs]
 [lɛs]
 [mɛs]
 [jɛs]

(c) [sɪn] *sin*
 [sɪŋ] *sing*

→ **DISTINKTIVNÍ FUNKCE**

Opozice = paradigmatický vztah mezi odlišnými jednotkami

2) Syntagmaticky

- Zvukový prvek odlišuje výrazové prostředky, které jsou použity v proudu řeči, tj. signalizuje **organizaci** (členění) výrazů v proudu řeči.

A B C → A (B C) × (A B) C × (A B C) × (A) (B) (C)

['jɛʃcɛjɛ'tɛlɛ]	<i>ještě je tele</i>	['jɛʃcɛ'jɛtɛlɛ]	<i>ještě jetele</i>
['svjɛtlo'vni:maji:]	<i>světlo vnímají</i>	['svjɛtlo'vni:'maji:]	<i>světlo v ní mají</i>
['ʔokolo'vra:tɛk]	<i>okolo vrátek</i>	['ʔokolovra:tɛk]	<i>o kolovrátek</i>
['spolu'pr <u>at</u> sovat]	<i>spolu pracovat</i>	['spolupr <u>at</u> sovat]	<i>spolupracovat</i>

→ KONTRASTIVNÍ FUNKCE

Kontrast = syntagmatický vztah mezi odlišnými jednotkami

(v anglické literatuře se často *contrast* používá pro opozici!)

Dva typy kontrastivní funkce

1) **Kulminativní funkce**

Pokud zvukový prostředek slouží k signalizaci **přítomnosti** určité jednotky vyššího řádu v promluvě.

- Typicky přízvuk.

2) **Delimitativní/demarkativní funkce**

Pokud zvukový prostředek signalizuje **hranice** jednotek vyššího řádu.

Jednotky vyššího řádu jsou obvykle významové jednotky jako morfémy, slova, syntagmata, věty.

(a)

['vɛlkɛ:'ʔokno] ~ ['vɛlkɛ:'okno]

velké okno

['prodal'ʔaʊto] ~ ['prodal'aʊto]

prodal auto

[nejʔobli:bɛɾɛjʃi:] ~ [nej.obli:bɛɾɛjʃi:]

nejoblíbenější

[pu:l'ʔarx] ~ [pul.arx]

půlarch

[proʔuʃɪt] ~ [pro.uʃɪt]

proudit (< udit)

[přɛtʔurtʃɪt] ~ [přɛdurtʃɪt]

předurčit

[bɛsʔotkladni:] ~ [bezotkladni:]

bezodkladný

(b)

[sʔok] z *ok*[sok] *sok*[smok] *smog*[sʔuxɛm] s *uchem*[suxɛm] *suchem*[spuxɛm] s *puchem*[fʔaktɛx] v *aktech*[faktɛx] *faktech*[ftaktɛx] v *taktech*[sʔa:tʃkɛm] s *áčkem*[sa:tʃkɛm] *sáčkem*[sxa:tʃkɛm] s *cháčkem*

paradigmatické	syntagmatické	fonostylistické
= odlišují jednu významovou jednotku od druhé	= signalizují nebo určují způsob, jakým je proud řeči organizován do posloupnosti jednotek	= signalizují různé příznaky významových jednotek (např. expresivnost, původ slov, vlastnosti mluvčího, apel na posluchače atd.)
<ul style="list-style-type: none"> • distinktivní funkce 	<ul style="list-style-type: none"> • kulminativní funkce • delimitativní funkce 	<ul style="list-style-type: none"> • expresivní funkce • apelativní funkce a další funkce

paradigmatická fce	syntagmatická fce	fonostylistická fce
<ul style="list-style-type: none"> • volný přízvuk v ruštině 	<ul style="list-style-type: none"> • přízvuk na první slabice v češtině 	<ul style="list-style-type: none"> • přízvuk na předposlední slabice v češtině
<ul style="list-style-type: none"> • arabština [saʔ] „zhoršilo se to“ [sam] „jedovatý“ [sad] „převládlo“ 	<ul style="list-style-type: none"> • čeština [sʔok] z <i>ok</i> × [sok] <i>sok</i> [sʔuxɛm] <i>s uchem</i> × [suxɛm] <i>suchem</i> 	<ul style="list-style-type: none"> • angličtina <i>what is it</i> [wɒʔ ɪz ɪʔ] <i>better</i> [bɛʔə]
<ul style="list-style-type: none"> • stoupavá × klesavá intonace <i>To je pes.</i> × <i>To je pes?</i> 	<ul style="list-style-type: none"> • melodém neukončující × ukončující <u><i>To je pes, který</i></u> <i>neštěká.</i> × <u><i>To je pes.</i></u> 	<ul style="list-style-type: none"> • intonace užívaná např. pro uspávání dítěte

Prediktabilnost a fonologická pravidla

- Vlastnost A je prediktabilní, pokud je odvoditelná od vlastnosti B
- A může být logický důsledek B nebo doprovodná vlastnost B
- Relevantní jsou nepredikovatelné vlastnosti, tj. **soběstačné/autonomní** vlastnosti neodvoditelné od jiných vlastností (= determinující vlastnosti)
- V čistě synchronní a autonomní fonologii by determinující vlastnosti měly být **pouze fonologické**
- Někteří lingvisté ale připouštějí i lexikální, morfosyntaktické, popř. mimojazykové determinující vlastnosti
- Prediktabilnost je vždy vázaná **na konkrétní jazyk**, tj. to, co je prediktabilní v jednom jazyce, nemusí být v jiném
- Prediktabilnost lze vyjádřit **fonologickým pravidlem**

Příklady prediktability

a) *segmentální prediktabilitnost*

	<i>Místo artikulace</i>	<i>Způsob artikulace</i>	<i>Znělost</i>	<i>Orální/ nazální</i>	<i>Centrální/ laterální</i>
[ʃ]	postalveolární	frikativa	neznělá	orální	centrální
[r]	alveolární	vibranta	znělá	orální	centrální
[f]	labiodentální	frikativa	neznělá	orální	centrální
[d]	alveolární	okluziva	znělá	orální	centrální
[n]	alveolární	okluziva	znělá	nazální	centrální

	<i>Horizontální poloha</i>	<i>Vertikální poloha</i>	<i>Zaokrouhlenost</i>	<i>Délka</i>
[ɛ:]	přední	středový	nezaokrouhlený	dlouhý
[a]	střední	nízký	nezaokrouhlený	krátký

b) *poziční/fonotaktická prediktabilitnost***angličtina**

<i>Aspirované napjaté</i>	<i>Neaspirované napjaté</i>	<i>Neaspirované nenapjaté 1</i>	<i>Neaspirované nenapjaté 2</i>	<i>Glotalizované napjaté</i>
[p ^h ɪt] „jáma“	[spɪt] „plivat“	[bɪt] „kousek“	[rɪb] „žebro“	[ræʔp] „rap“
[t ^h ɪt] „skřivan“	[stɪtʃ] „šít“	[dɪt] „tečka“	[rɪd] „zbavit“	[ræʔt] „krysa“
[k ^h ɪt] „sada“	[skɪt] „žert“	[gɪt] „lotr“	[rɪg] „výstroj“	[ræʔk] „držák“

×

thajština

<i>Aspirované</i>	<i>Neaspirované</i>
[p ^h àt] „míchat a smažit“	[pàt] „utírat“
[t ^h un] „fond“	[tun] „střádat“
[k ^h â:w] „krok“	[kâ:w] „rýže“

svahilština

		výskyt [ɔ]	výskyt [o]
[ŋɔma] „buben“	[watoto] „děti“	g_m	t_t
[bɔma] „pevnost“	[ndoto] „sen“	b_m	d_t
[ŋɔmbe] „dobytek“	[mboga] „zelenina“	ŋ_m	b_g
[ɔmba] „modlit se“	[dzogo] „kohout“	#_m	dʒ_g
[ɔna] „vidět“	[ʃoka] „sekera“	#_n	ʃ_k
[pɔna] „léčit“	[okota] „zvednout“	p_n	k_t
[ŋɔna] „zdrav. sestra“	[modza] „jedna“	n_n	m_d
[ɔndza] „ochutnat“	[mtego] „past“	#_n	g_#
[ɔŋgeza] „zvětšit“	[k ^h ɔndo] „ovce“	#_ŋ	d_#
[ŋɔŋga] „škrtit“	[karɔŋgo] „propadák“	r_ŋ	#_k
		k ^h _n	t_#

- Jak zobecnit výskyt zadních středových vokálů?
- Je jejich výskyt prediktabilní?

c) *prozodická/suprasegmentální prediktabilitnost*

hypotetický jazyk

['pa:ra] „postel“

['parka] „nic“

['li:ri] „oko“

['lisri] „knoflík“

['ftotka] „droga“

['sto:ta] „jedna“

['kɛ:ma] „vsuvka“

['kɛmpo] „díra“

[la'ba] „otec“

[par'ka] „kniha“

[li'ro] „zpívá“

[stot'ko] „odchází“

[nus'la] „příliš“

- Je výskyt vokalické délky prediktabilní?
- Pokud ano, od čeho je odvozena?